

-
- - Wetenschapsoriëntatie
  - bij maatschappijwetenschappen in de tweede fase vwo

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

slo

Wetenschapsoriëntatie bij maatschappijwetenschappen in de tweede fase vwo

November 2015

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2015 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Auteurs: Han Noordink

Informatie

SLO

Afdeling: tweede fase

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 661

Internet: www.slo.nl

E-mail: tweedefase@slo.nl

AN: 3.7403.670

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	Wat kunnen maatschappijwetenschappen en wetenschapsoriëntatie voor elkaar betekenen?	7
3.	Wetenschapsoriëntatie bij maatschappijwetenschappen	11
3.1	Het centraal examen	11
3.2	Het schoolexamen	12
3.3	Voorbeelden van examenvragen in relatie tot wetenschapsoriëntatie	13
3.4	Opties voor aanvulling van examen- en toetsvragen	25
4.	Bronnen	29
4.1	Documenten	29
4.2	Websites	29

1. Inleiding

Het wetenschappelijk gehalte van het vwo houdt menige school bezig. De aansluiting op het wetenschappelijk onderwijs is nog steeds voor verbetering vatbaar. Her en der slaan vwo-scholen en universiteiten daar de handen voor ineem. Het vwo zet zich daarbij in voor intensievere en meer interactieve studievoorzichting; het vwo voor meer academische vorming, bijvoorbeeld via een leerlijn onderzoeksvaardigheden, of voor meer wetenschapsfilosofische voorbereiding. We vatten de opties die vwo-scholen hebben voor voorbereiding op het vwo samen in de term *wetenschapsoriëntatie*.

Een aanbod wetenschapsoriëntatie op school hoeft zich niet in één vak te concentreren, er zijn juist veel vakken die er iets in te bieden hebben, en waaraan, omgekeerd, wetenschapsoriëntatie iets te bieden heeft. Het arrangeren van bijdragen uit verschillende vakken vraagt onderzoek en discussie op schoolniveau. SLO helpt scholen bij die discussie met documentatie, informatie en vragen op de website www.wetenschapsorientatie.slo.nl.

Wetenschapsoriëntatie bij maatschappijwetenschappen in de tweede fase benadert wetenschapsoriëntatie van één kant: de aansluiting met het vak maatschappijwetenschappen. De publicatie laat die aansluiting op twee niveaus zien: dat van eindtermen en sommige syllabusspecificaties, en dat van opdrachten. Ze bevat geen uitgewerkte lesvoorbeelden, al is het een logische volgende stap om die te ontwikkelen. Binnen de begrensde tijd was daar tot nu toe geen mogelijkheid voor. Uiteraard kunt u de opdrachten als lesmateriaal gebruiken, al dan niet in gewijzigde vorm.

Ook voor andere vakken is op de website www.wetenschapsorientatie.slo.nl materiaal te vinden.

Kan het vak maatschappijwetenschappen vwo-leerlingen mede voorzien van de academische vaardigheden, wetenschapsfilosofische inzichten en wetenschappelijke overzichtskennis die, ook vanuit hun toekomstperspectief, van hen verwacht mogen worden? Zo ja, welke leerstof en (toets)opdrachten lenen zich daar dan het beste voor? De navolgende hoofdstukken geven hierop een eerste antwoord.

Daarbij richten we ons op het huidige examenprogramma voor maatschappijwetenschappen dat voor vwo nog geldt tot en met het examenjaar 2019. Hier en daar wordt wel gerefereerd aan wijzigingen die op stapel staan met betrekking tot het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen. Dit nieuwe programma, dat gebaseerd is op de concept-context benadering, geldt (voor vwo) vanaf het examenjaar 2020.

Hoofdstuk 2 schetst de vakonderdelen waarmee het vak maatschappijwetenschappen kan bijdragen tot de wetenschappelijke toerusting van de vwo-leerling. Deze wetenschapsoriëntatie omvat drie dimensies:

A Academische vaardigheden, zoals:

- een onderzoeksvraag formuleren
- informatievaardigheden
- argumentatievaardigheden
- presenteren
- evalueren
- reflecteren

B Wetenschapsfilosofie, waarbij vijf kernvragen centraal staan:

- (1) Hoe komt wetenschappelijke kennis tot stand?
- (2) Hoe wordt wetenschappelijke kennis gebruikt?
- (3) Hoe bepaal je de betrouwbaarheid van wetenschappelijke kennis?
- (4) Hoe beïnvloeden samenleving en wetenschap elkaar?
- (5) Mag alles wat kan?

C Overzichtskennis:

- de grote verhalen van de (sociaal)wetenschap die iedereen moet kennen, zoals beginselen en dilemma's van de rechtsstaat, de verhouding burger, staat en overheid, het model van politieke besluitvorming, beïnvloedingstheorieën van gedrag (massacommunicatie en media).
- binnen de samenleving actuele (sociaal)wetenschappelijke thema's, zoals individualisering, globalisering, de informatiemaatschappij, integratie, privacy, modernisering, ethnocentrisme.

Het daarop volgende hoofdstuk presenteert voorbeelden van (toets)opdrachten die aansluiten bij één of meer van deze domeinen. Paragraaf 3.1 gaat in op het centraal examen, paragraaf 3.2 op het schoolexamen. Paragraaf 3.3 geeft voorbeelden van centraal examenvragen waarin een duidelijke relatie met wetenschapsoriëntatie herkenbaar is. Paragraaf 3.4 geeft opties voor de toevoeging van examen- en toetsvragen.

2. Wat kunnen maatschappijwetenschappen en wetenschapsoriëntatie voor elkaar betekenen?

Naast en in combinatie met andere vwo-vakken kan ook maatschappijwetenschappen bijdragen tot de wetenschappelijke toerusting van de vwo-leerling.

Allereerst is de constatering van belang dat geen enkel gammavak de vwo-leerling voorziet van een introductie in de sociale wetenschappen. Een uitzondering vormt het vak maatschappijwetenschappen. Dit vak heeft de samenleving in al haar facetten als object van studie en heeft raakvlakken met en maakt regelmatig gebruik van kennis uit de aanpalende gammavakken aardrijkskunde en economie en de alfavakken geschiedenis en filosofie.

Het vak maatschappijwetenschappen is in de kern multidisciplinair van aard. Dat is ook herkenbaar aan de meervoudsaanduiding. Het schoolvak heeft als moederwetenschappen sociologie en politicologie. De commissie Schnabel die in twee rapporten een voorstel heeft gedaan voor een nieuw examenprogramma maatschappijwetenschappen (per 2017 landelijk ingevoerd) geeft in dit opzicht de volgende typering van het vak:

"Maatschappijwetenschappen' en niet maatschappijwetenschap, meervoud en geen enkelvoud. Dat duidt er op dat het vak maatschappijwetenschappen niet gezien moet worden als een soort propedeuse sociologie. De ambitie is duidelijk breder (...). Sociologie en politicologie zijn de twee vakken die het meest zullen bijdragen aan de ontwikkeling van een programma maatschappijwetenschappen, maar afhankelijk van de context zijn er ook verbindingen met geschiedenis, economie, rechten, filosofie, sociale geografie, culturele antropologie, communicatiewetenschappen en bestuurskunde.

Wanneer sprake is van maatschappijwetenschappen in meervoud, verwijst dat naar de verschillende disciplines die tot de maatschappijwetenschappen worden gerekend. Wanneer het woord maatschappijwetenschappen verbonden wordt met een werkwoord in enkelvoud, gaat het over het vak maatschappijwetenschappen voor havo/vwo." (Schnabel, Noordink, & De Weme, 2007, p.13) .

Mede door het relatief jonge verleden van maatschappijleer en maatschappijwetenschappen (tot 2007 maatschappijleer II) hebben docenten niet dezelfde achtergrond; het vak wordt ook gegeven door historici, geografen en (in mindere mate) economen.

Met betrekking tot wetenschapsoriëntatie biedt maatschappijwetenschappen aanknopingspunten voor de volgende kernvragen:

(1) *Hoe komt wetenschappelijke kennis tot stand?*

Maatschappijwetenschappen ontleent zijn kennis aan verschillende sociale wetenschappen. In eerste instantie betreft het de wetenschappelijke disciplines sociologie en politicologie. Verder wordt gebruik gemaakt van kennis en theorievorming uit disciplines zoals culturele antropologie, criminologie, communicatiewetenschappen, bestuurskunde en (enigszins) sociale psychologie. De maatschappijwetenschappen zijn empirische wetenschappen.

Ze beschikken over een inmiddels uitgebreid arsenaal aan methoden en technieken van onderzoek en over een geavanceerd en nog snel groeiend systeem van systematische verwerkingsmogelijkheden (Schnabel, Noordink, & De Weme, 2007). De samenleving is het terrein van onderzoek en studie, waarbij onderzoeks-aanpakken, concepten en theorieën uit de maatschappijwetenschappen die ontwikkeld zijn in de afgelopen decennia (en soms teruggaan tot de negentiende eeuw) toegepast worden. Het vak maatschappijwetenschappen biedt leerlingen de kans, met deze vormen van wetenschapsbeoefening kennis te maken.

(2) *Hoe wordt wetenschappelijke kennis gebruikt?*

Het lijstje met maatschappelijke sectoren die gebruiken maken van de opbrengsten van sociaalwetenschappelijk onderzoek en bijbehorende theorievorming is behoorlijk omvangrijk. Te denken valt aan:

- het openbaar bestuur in al haar geledingen: bestuurders, beleidsmakers en visionairs bij de overheid en non-profit organisaties;
- de rechtspraak en de (sociaal)juridische dienstverlening;
- organisaties en instanties in de sector sociale en maatschappelijke dienstverlening;
- de geestelijke gezondheidszorg;
- de rijk geschakeerde wereld van media en communicatie (waar men gebruik maakt van de theorieën over beïnvloeding van het gedrag van kijkers en consumenten, bijvoorbeeld 'nudging').;

Verder worden de opbrengsten van sociaalwetenschappelijk onderzoek met regelmaat vertaald voor een groter en geïnteresseerd publiek in populairwetenschappelijke tijdschriften en artikelen voor dagbladen.

Tenslotte worden de bevindingen uit de sociale wetenschappen op onderdelen ingezet om invulling te geven aan de verwachtingen die de samenleving (onder meer de overheid en politiek) heeft ten aanzien van burgerschapsvorming. Denk aan het belang dat wordt gehecht aan sociale cohesie en onderlinge verbondenheid, participatie, democratisch bewustzijn en betrokkenheid in de samenleving.

(3) *Hoe bepaal je de betrouwbaarheid van wetenschappelijke kennis?*

Een van de aspecten waarop leerlingen bij maatschappijwetenschappen geacht worden (eenvoudige) sociaalwetenschappelijke onderzoeksvaardigheden te etaleren betreft het verzamelen en verwerken van onderzoeksgegevens, waarbij begrippen zoals validiteit, betrouwbaarheid, relevantie, significantie gekend en toegepast moeten worden. Maatschappijwetenschappen veronderstelt een betrokken en tegelijk kritische onderzoekshouding. Leerlingen maken zelf ook deel uit van het onderzoeksobject van het vak (de samenleving).

Sociaalwetenschappelijk onderzoek dient te voldoen aan eisen van zorgvuldigheid en controleerbaarheid. Dat verschillende uitkomsten van onderzoek te maken kunnen hebben met keuzes van de onderzoeker wat betreft hypothese (die ten grondslag ligt aan het onderzoek), onderzoeksmethodieken, te onderzoeken actoren, (afhankelijke en onafhankelijke) variabelen, mate van representativiteit, etc. vormt een wezenlijk onderdeel van de leerstof van het vak. In dit opzicht is maatschappijwetenschappen meer dan een kennismaking met de wijze waarop sociaalwetenschappelijke kennis tot stand en sociaalwetenschappelijk onderzoek verricht wordt.

Leerlingen worden geacht zelf een eenvoudig onderzoek uit te voeren, waarbij ze aan een aantal fundamentele (minimum)eisen dienen te voldoen. Betrouwbaarheid en validiteit zijn wellicht de belangrijkste.

(4) *Hoe beïnvloeden samenleving en wetenschap elkaar?*

Maatschappijwetenschappen is per definitie een schoolvak dat de samenleving bestudeert en analyseert. In het compacte, klassieke standaardwerkje *De mensenmaatschappij* (De Swaan, 1996) worden de kernproblemen van het samenleven aan de orde gesteld. Wat hebben mensen van elkaar nodig? Hoe zijn zij onderling verbonden? Wat verwachten ze van elkaar? Hoe onderscheiden ze zich van anderen? Hoe weten zij elkaar en zichzelf te bedwingen en hoe worden hun inspanningen onderling afgestemd? Dit zijn de grote vragen waarover sociologen zich sinds jaar en dag buigen en waarop de antwoorden in een dynamische en complexe samenleving bijna voortdurend aan verandering onderhevig zijn. Omgekeerd roept die veranderende samenleving voortdurend ook nieuwe vragen op, die aanleiding zijn voor nieuw of hernieuwd sociaalwetenschappelijk onderzoek.

Het feit dat leerlingen (als burgers of sociale wezens) zelf ook deel uitmaken van de samenleving en maatschappelijke ontwikkelingen en problemen soms zelf bijna letterlijk aan den lijve ondervinden, geeft een extra dimensie aan het vak. Persoonlijke stellingname is dan vaak heel natuurlijk en zelfs vanzelfsprekend. Je wordt zelf gevormd door de samenleving en draagt zelf ook bij aan de vormgeving van die samenleving; een meer dan interessant en uitdagend terrein van onderzoek en studie. Ook in populairwetenschappelijke literatuur worden deze inzichten over het voetlicht gebracht. In de samenleving blijkt hier de nodige belangstelling voor te bestaan en is het beschikbaar stellen van deze opbrengsten voldoende commercieel aantrekkelijk. Een voorbeeld daarvan (naast het bovengenoemd standaardwerkje van De Swaan) is de publicatie *Wat iedereen moet weten van de menswetenschappen De gammacanon* (Schnabel et al., 2011). In de gammacanon is een groot aantal lemma's uit de sociale wetenschappen bijeen gebracht. Het boek "laat zien op welke manier de sociale wetenschappen, van antropologie, tot sociologie en van economie tot psychologie, onze eigen wereld in kaart brengen, maar ook in hoeverre we daardoor ook via bijvoorbeeld beleid en hulpverlening beter greep krijgen op ons eigen bestaan" (p. 11).

(5) *Mag alles wat kan?*

Reflectie en een kritische houding ten opzichte van de samenleving (inclusief de eigen rol die mensen en dus ook de leerlingen zelf daarin vervullen) maakt vanzelfsprekend deel uit van het vak maatschappijwetenschappen. Bij een kritische kijk op de samenleving hoort ook een kritische kijk op de (sociale) wetenschap en de wijze waarop invulling gegeven wordt aan sociaalwetenschappelijk onderzoek en de bijdrage die zij daarmee levert aan de samenleving. Denk aan de regelmatig gevoerde discussie over relevantie, nut en noodzaak van de sociaalwetenschappelijke studies om de uitdagingen die de samenleving stelt het hoofd te bieden. En aan het gebruik van sociaalwetenschappelijke inzichten in het bewust beïnvloeden van mensen, individueel of collectief. In het eerste rapport van de commissie Schnabel wordt daarover het volgende gesteld:

"De maatschappelijke verantwoordelijkheid van de onderzoeker reikt in veel gevallen verder dan de methodisch goede uitvoering van het onderzoek zelf. Wat betekent de onderzoeksvraag voor degenen die object van onderzoek zijn? In wiens dienst staat de onderzoeker? Met welk doel wordt het onderzoek verricht?"

De ethiek van de onderzoeker omvat meer dan de 'dingen goed doen', in veel gevallen zal ook de vraag opkomen of de onderzoeker ook de 'goede dingen' doet. Dat wil niet zeggen dat op voorhand vast staat wat goed of slecht is en niet altijd ook zal de vraag daarnaar erg dringend gesteld moeten worden. Niettemin, zoals de uitvoering van wetenschappelijk werk is gebonden aan regels van zorgvuldigheid en controleerbaarheid, zo is de uitvoerder van het werk gehouden zich rekenschap te geven van de vraag of zijn onderzoek moreel en menselijk te verantwoorden is. Goede

bedoelingen kunnen slecht onderzoek niet redden, maar goed uitgevoerd onderzoek moet ook buitenwetenschappelijk gerechtvaardigd kunnen worden. Voor de onderzoeker betekent dit de ontwikkeling van een houding waarin hij in staat is kritisch naar zijn eigen beweegredenen te kijken, maar ook rekening te houden met de beweegredenen van zijn opdrachtgevers of de gebruikers van zijn onderzoek en uiteraard ook met de belangen van degenen die object zijn van onderzoek" (Schnabel, Noordink, & De Weme, 2007, p.17).

De onderstaande tabel laat zien aan welke domeinen van wetenschapsoriëntatie het vak maatschappijwetenschappen in de tweede fase van het vwo een bijdrage kan leveren (kolom I), welke van die bijdragen centraal wordt geëxamineerd (kolom II) en welke deel zouden kunnen uitmaken van het schoolexamen (kolom III).

wetenschapsoriëntatie	maatschappijwetenschappen		
	I	II	III
	onderdeel van de vakleerstof	onderdeel van het CE	(mogelijk) onderdeel van het SE
A Academische vaardigheden:			
• een onderzoeksvraag formuleren	X	X	X
• informatievaardigheden	X	X	X
• argumentatievaardigheden	X	X	X
• presenteren	X		X
• evalueren	X	(X)	X
• reflecteren	X	(X)	X
Wetenschapsfilosofie m.b.t tot vijf kernvragen:			
(1) Hoe komt wetenschappelijke kennis tot stand?	X	X	X
(2) Hoe wordt wetenschappelijke kennis gebruikt?	X	(X)	X
(3) Hoe bepaal je de betrouwbaarheid van wetenschappelijke kennis?	X	X	X
(4) Hoe beïnvloeden samenleving en wetenschap elkaar?	X	X	X
(5) Mag alles wat kan?	X	(X)	X
C Overzichtskennis:			
• de grote theorieën uit de (sociaal)wetenschappen die iedereen moet kennen	X	(X)	(X)
• binnen de samenleving actuele (sociaal)wetenschappelijke thema's	X	X	X

Toelichting:

X : deze vaardigheid, (kern)vraag of dit kennisaspect maakt deel uit van de vakleerstof, het CE en/of SE

(X) : deze vaardigheid, (kern)vraag of dit kennisaspect maakt enigszins of impliciet deel uit van het CE en/of SE.

Deze tabel laat zien dat maatschappijwetenschappen vrijwel alle aspecten van (sociale-) wetenschapsoriëntatie in zich bergt. Dat is niet zo vreemd en valt ook te verwachten, gezien de doelstellingen, inhoud en methodiek van het vak. Dit sluit aan bij de bedoeling waarmee het vak is opgezet, namelijk als opmaat voor meerdere sociaalwetenschappelijke disciplines.

3. Wetenschapsoriëntatie bij maatschappijwetenschappen

3.1 Het centraal examen

Voor een belangrijk deel kan verwezen worden naar domein A Vaardigheden. Hierin komen de voor het vak maatschappijwetenschappen relevante vaardigheden aan de orde in relatie tot wetenschapsoriëntatie: informatievaardigheden, onderzoeksvaardigheden en analyseren met gebruikmaking van de benaderingswijzen van het vak.

Subdomein A1: Informatievaardigheden

1 De kandidaat kan:

- met betrekking tot een concreet maatschappelijk vraagstuk verschillende typen vragen herkennen en zelfstandig vragen formuleren;
- uit bronnenmateriaal over een concreet maatschappelijk vraagstuk, op basis van gegeven of zelf geformuleerde vragen, bruikbare gegevens selecteren;
- (verworven) informatie over een concreet maatschappelijk vraagstuk vanuit gegeven of zelf geformuleerde vragen mede met behulp van ICT verwerken en daaruit beredeneerde conclusies trekken;
- de resultaten van een leeractiviteit overdragen naar anderen;
- bij raadplegen, verwerken en presenteren van informatie gebruik maken van toepassingen van ICT.

Subdomein A2: Onderzoeksvaardigheden

2 De kandidaat kan een eenvoudig sociaalwetenschappelijk onderzoek opzetten en uitvoeren over een concreet maatschappelijk vraagstuk en daarbij de benaderingswijzen van maatschappijwetenschappen toepassen.

Subdomein A3: Benaderingswijzen

3 De kandidaat kan concrete maatschappelijke vraagstukken en ontwikkelingen analyseren en daarbij gebruikmaken van de benaderingswijzen van maatschappijwetenschappen:

- de politiek-juridische benaderingswijze;
- de sociaaleconomische benaderingswijze;
- de sociaal-culturele benaderingswijze;
- de veranderings- en vergelijkende benaderingswijze.

3.2 Het schoolexamen

Formeel heeft het schoolexamen geen betrekking op domein A van het examenprogramma. Het ligt echter voor de hand om in voorkomende gevallen ook binnen de kaders van het schoolexamenprogramma te oefenen met de vaardigheden die in domein A omschreven staan en via schoolexamenonderdelen te beoordelen in hoeverre ze voldoende beheerst worden. Sterker nog: subdomein A2 (opzetten en uitvoeren van een eenvoudig sociaalwetenschappelijk onderzoek) en het grootste deel van subdomein A1 (informatievaardigheden) kunnen in het centraal examen helemaal niet getoetst worden.

Bij de informatie- en onderzoeksvaardigheden komt een groot aantal facetten van sociaalwetenschappelijk onderzoek aan de orde. Het betreft:

- opstellen van een hypothese;
- betrouwbaarheid van informatiebronnen;
- representativiteit van informatie;
- mate van subjectiviteit/objectiviteit van informatie;
- feiten onderscheiden van meningen, vooroordelen en stereotyperingen;
- selectieve perceptie en referentiekader;
- maatstaven voor objectief gebruik van informatie;
- interpretatie van statistische informatie;
- beargumenteerde standpuntbepaling;
- eenvoudige onderzoeksopzet maken;
- conclusies trekken uit onderzoeksgegevens.

Leerlingen worden niet alleen geacht kennis van deze vaardigheden te nemen, maar ze ook te beheersen. Verder wordt van leerlingen verwacht dat ze om kunnen gaan met verschillende begrippen die onderzoeksmethodieken worden gebruikt: enquête en interview, observatie, experiment, operationaliseren, indicatoren, aselecte steekproef; populatie, controlegroep, betrouwbaarheid, validiteit, relevantie, afhankelijke en onafhankelijke variabele, representativiteit, correlatie, causaliteit, significant, generaliseren, verschil tussen theorie en empirie.

De omgang met sociaalwetenschappelijke onderzoeksmethodieken en de daarbij behorende begrippen ondersteunen de stelling dat maatschappijwetenschappen de opmaat vormt naar meerdere sociaalwetenschappelijke disciplines.

3.3 Voorbeelden van examenvragen in relatie tot wetenschapsoriëntatie

Maatschappijwetenschappen vwo centraal examen 2014, tijdvak 2, opgave 2

Opgave 2 Wangedrag door wetenschappers

Bij deze opgave horen de teksten 2 tot en met 4 uit het bronnenboekje.

Inleiding

In augustus 2011 werd het vermoeden geuit dat sociaal psycholoog Diederik Stapel zich schuldig had gemaakt aan wetenschapsfraude. Een commissie ingesteld door de Tilburgse rector magnificus onderzocht de beschuldiging en rapporteerde dat er sprake was van "een grootschalige, langdurige fraude met data". Daarna deden twee universiteiten aangifte van valsheid in geschrifte en oplichting (tekst 2). Een jaar later volgde ook nog een onderzoek door de Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst (FIOD) omdat Stapel mogelijk de overheid had opgelicht door subsidie aan te vragen voor onderzoek waarbij hij had gefraudeerd met onderzoeksgegevens. In juni 2013 werd een transactie tussen het Functioneel Parket (een onderdeel van het OM) en Stapel overeengekomen (tekst 3). Geconstateerde wetenschapsfraude leidt doorgaans niet tot vervolging. Het geval Stapel is dus in die zin uitzonderlijk.

Lees de teksten 2, 3 en 4.

'De' criminaliteit bestaat niet. Criminaliteit kent verschillende vormen. Eén van die vormen dankt zijn naam aan de maatschappelijke positie van de plegers. Wetenschapsfraude is een typisch voorbeeld van die vorm van criminaliteit.

- 3p 4 Welke vorm van criminaliteit wordt hier bedoeld? Geef de naam en leg aan de hand van twee kenmerken uit dat criminele wetenschapsfraude er een typerend voorbeeld van is.

Criminaliteit heeft gevolgen voor burgers en samenleving. Deze gevolgen kun je indelen in twee categorieën.

- 2p 5 Noem die twee categorieën. Geef bij elk een voorbeeld van een mogelijk gevolg van wetenschapsfraude.

In de regels 14 tot en met 26 van tekst 3 staan korte overwegingen van het functioneel parket om de gekozen afdoening te rechtvaardigen. Die overwegingen worden zo kort weergegeven dat ze zouden kunnen passen bij zowel relatieve als bij absolute theorieën.

- 2p 6 Kies uit de regels 14-26 van tekst 3 één van de overwegingen en werk deze verder uit zodat deze past bij relatieve theorieën. Leg je antwoord uit.
- 2p 7 Kies uit de regels 14-26 van tekst 3 één van de overwegingen en werk deze verder uit zodat deze past bij absolute theorieën. Leg je antwoord uit.

Zie tekst 3.

Het OM vindt deze transactie een passende afdoening voor de zaak tegen Stapel. Stel dat het OM een vrijheidsstraf passend had gevonden. Het OM zou in dat geval een andere procedure gevolgd hebben.

- 1p 8 Wat had het OM moeten doen als het een vrijheidsstraf passend had gevonden?

Zie tekst 4.

In de regels 22-25 van tekst 4 staat dat twee procent van de onderzoekers bekende wel eens gegevens verzonnen, vervalst of veranderd te hebben.

- 2p 9 Leg aan de hand van de gebruikte onderzoeksmethode en een omschrijving van het begrip validiteit uit dat je **niet** kunt concluderen dat twee procent van de onderzoekers wel eens gegevens verzonnen, vervalst of veranderd heeft.

tekst 2

Aangifte tegen frauderende hoogleraar Stapel

Door Harrie Nijen Twilhaar
AMSTERDAM - De Universiteit van
Tilburg en de Rijksuniversiteit
Groningen doen gezamenlijk aangifte
5 tegen de frauderende hoogleraar
Diederik Stapel (45). Zij beschuldigen
hem van valsheid in geschrifte en
oplichting. Dat hebben de universi-
teiten maandag laten weten bij de
10 presentatie van het onderzoeks-
rapport van de commissie-Levelt
naar Stapel. Uit het onderzoek blijkt
dat de fraude "zeer aanzienlijk en
verbijsterend" is, aldus Pim Levelt.

15 Het gaat om zeker dertig artikelen in
gerenommeerde wetenschappelijke
tijdschriften waarvan zeker is dat
Stapel data en gegevens heeft
verzonnen. Bij tientallen publicaties
20 bestaan serieuze verdenkingen.
Zeker is in ieder geval dat de fraude
teruggaat tot 2004, toen Stapel nog
bij de Rijksuniversiteit Groningen
(RUG) werkte. Stapel, die intussen is
25 ontslagen, heeft volgens de commis-
sie willens en wetens de wetenschap
beschadigd.

naar: www.telegraaf.nl, 31 oktober 2011

tekst 3

Transactie overeengekomen voor vervalsen datasets

Het Functioneel Parket¹⁾ is met de
heer Stapel een transactie overeen-
gekomen van een werkstraf van 120
uur voor het vals opmaken en het
5 vervalsen van datasets. Daarnaast
heeft de heer Stapel afstand gedaan
van het recht op ziekte- en
arbeidsongeschiktheidsuitkering.
Dit betreft anderhalf jaarsalaris,
10 gebaseerd op de Ziekte- en
Arbeidsongeschiktheidsregeling
Nederlandse Universiteiten. (...)

Passende afdoening
Het Functioneel Parket ziet de trans-
actie als een passende afdoening
15 van de strafbare feiten. Daarbij weegt
mee dat geen sprake is van persoon-
lijke zelfverrijking.
De heer Stapel heeft reeds ingrijpen-
de gevolgen van zijn handelen onder-
20 vonden. Hij heeft meegewerkt aan
het strafrechtelijk onderzoek en aan
het onderzoek van de commissie-
Levelt. Ook heeft hij zijn doctorstitel
25 ingeleverd. Met die omstandigheden
is rekening gehouden.

naar: www.om.nl, 28 juni 2013

noot 1 Het Functioneel Parket is een onderdeel van het OM

tekst 4

Laakbare wetenschap

Over alledaagse verleidingen en normoverschrijding in de wetenschap

Van tijd tot tijd trekt er een storm van
verontwaardiging en verontrusting
over het doorgaans kalme en
eerbiedwaardige wetenschapsbedrijf:
5 een frauderende onderzoeker haalt
het beeld van wetenschapsbeoefe-
naars als objectieve waarheids-
zoekers onderuit door een flagrante
schending van de integriteitscodes.
(...)
10 Een recente meta-analyse van
achtien studies naar wetenschap-
pelijk wangedrag richtte zich op twee
van de ergste vormen: het verzinnen
van gegevens en het vervalsen,
15 veranderen of beter passend maken
van gegevens (...). Er werd gekeken
naar surveys¹⁾ over de mate waarin
onderzoekers zelf een bepaald wan-
gedrag toegaven of dit gedrag één of
20 meer keren in een gegeven periode
bij een ander hadden geobserveerd.
Van de onderzoekers bekende twee
procent dat ze wel eens gegevens
verzonnen, vervalst of veranderd
25 hadden. Waargenomen wangedrag
van collega's leverde hogere per-
centages op: ruim 14 procent wist
van collega's dat ze wel eens
gegevens verzonnen, vervalst of
30 veranderd hadden.

naar: Aafke Komter, *Mens & Maatschappij*, december 2012

noot 1 survey = steekproefonderzoek

Mogelijke aanvullende vragen:

- *Stelling*: Sociaalwetenschappers moeten in principe zelf kunnen bepalen wat het onderwerp is van het onderzoek dat ze willen verrichten. Geef een argument voor en een argument tegen deze stelling. Welk argument weegt voor jou zwaarder en leg uit waarom.
- Noem twee niet-wetenschappelijke belangen die wetenschappers kunnen hebben om hun wetenschappelijk standpunt te bepalen / een bepaald wetenschappelijk onderzoek uit te voeren.
Antwoordopties: belang van externe financiers; eigen financieel belang; maatschappelijk aanzien.
- Geef twee redenen waarom sociaalwetenschappers, die over dezelfde gegevens beschikken, een andere conclusie kunnen trekken over de oorzaken van een maatschappelijke ontwikkeling.
- Sommige bedrijven, organisaties en instellingen financieren wetenschappelijk onderzoek of verstrekken de opdracht daartoe. Zij hebben ook belang bij de uitkomsten van dat onderzoek.
  - Noem twee criteria waaraan wetenschappelijk onderzoek in ieder geval zou moeten voldoen.
  - Vind je dat opdrachtgevers en/of financiers eigen conclusies mogen trekken op basis van de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek dat ze zelf gefinancierd of gesubsidieerd hebben. Onder welke voorwaarden vind je dit (ethisch) wel acceptabel?

Maatschappijwetenschappen vwo centraal examen 2014, tijdvak 1, opgave 1

Opgave 1 Recht van spreken

Bij deze opgave horen de teksten 1 tot en met 4 uit het bronnenboekje.

Inleiding

In het tijdschrift *Crimelink* van mei 2012 staat een bespreking van het boek *Slachtoffer-dadergesprekken in de schaduw van het strafproces* onder redactie van Ido Weijers, bijzonder hoogleraar jeugdbescherming aan de Universiteit Utrecht.

Deze hoogleraar constateert in het huidige maatschappelijk en wetenschappelijk debat over criminaliteit naast de roep om hardere straffen en de vraag naar een effectievere aanpak van criminaliteit een derde geluid. Dit geluid is nog maar in beperkte mate te horen en betreft de gevolgen van criminaliteit voor direct betrokkenen. Gesprekken tussen daders en slachtoffers zijn daarbij van belang. Tekst 1 is een verkorte weergave van het hierboven genoemde artikel uit *Crimelink*.

Lees tekst 1.

Slachtoffer-dadergesprekken zijn een aanvulling op het strafproces omdat ze kunnen bijdragen aan het realiseren van één van de doelen van straf: genoegdoening.

- 2p 1 a Uit welk citaat van tekst 1 blijkt dat slachtoffer-dadergesprekken leiden tot genoegdoening?
b Geef ook nog een andere mogelijkheid waarmee een dader kan zorgen dat een slachtoffer genoegdoening krijgt.

Genoegdoening is een doel van strafrechtelijke sancties dat dus ook bereikt kan worden met slachtoffer-dadergesprekken.

- 2p 2 Leg uit welk ander doel van sancties bereikt kan worden met slachtoffer-dadergesprekken. Geef een citaat uit tekst 1 waaruit dat blijkt.

In de regels 27 tot en met 46 van tekst 1 worden de resultaten van de slachtoffer-dadergesprekken beschreven.

- 3p 3 Formuleer een hypothese die ten grondslag kan hebben gelegen aan het onderzoek van Zebel. Geef ook aan wat de afhankelijke variabele en wat de onafhankelijke variabele is in je hypothese.

Het CBS voert jaarlijks een leefsituatieonderzoek uit. Daarin worden onder andere kenmerken van slachtoffers in kaart gebracht. In een verantwoording bij dat onderzoek leggen de onderzoekers uit dat ze de gegevens die ze verkregen uit de steekproef hebben herwogen. Dat betekent dat ze meer of minder gewichten hebben toegekend aan een aantal gegevens zodat de verhoudingen binnen de steekproef overeenkwamen met de verhoudingen binnen de te onderzoeken populatie. Een voorbeeld van herweging: als de groep 65-plussers in Nederland bijvoorbeeld 15 procent is, zullen de gegevens van de 65-plussers in de steekproef ook voor 15 procent meegewogen worden, ook al is het aandeel 65-plussers in de steekproef veel groter of kleiner dan 15 procent.

- 2p 4 Leg uit waarom de onderzoekers ervoor gekozen hebben om de gegevens van de steekproef te herwegen.

Lees de teksten 2 en 3.

Het proces van politieke besluitvorming kan beschreven worden met het systeemmodel.

Staatssecretaris Teeven bereidt een wetswijziging voor om de uitbreiding van het spreekrecht te regelen.

- 3p 5 Beschrijf met vijf begrippen van het systeemmodel wat de betekenis is van de discussie op de rechtbank (tekst 2) en de rol van staatssecretaris Teeven in de besluitvorming rond het spreekrecht van slachtoffers.

Het voorstel van Teeven past in een ontwikkeling waarin extra aandacht besteed wordt aan de positie van het slachtoffer.

- 3p 6 Geef drie andere voorbeelden waaruit blijkt dat er de laatste decennia extra aandacht is gekomen voor de positie van slachtoffers in strafprocessen.

Slachtoffers hebben spreekrecht maar verdachten hebben zwijgrecht.

- 2p 7 Leg voor het zwijgrecht uit dat hierbij het dilemma van de rechtsstaat speelt.

Lees van tekst 4 het tekstfragment I.

Tekst 4 bevat drie tekstfragmenten uit de paragraaf over veiligheid en justitie in het regeerakkoord van het kabinet-Rutte 2 (VVD, PvdA). Columnist Folkert Jensma windt zich op (in de *NRC* van 10 november 2012) over een teneur die hij waarneemt in het regeerakkoord namelijk dat de overheid harder zou moeten optreden tegen criminaliteit. Op de zin in tekstfragment I reageert hij met de woorden: "En als dat niet kan laten we ze gewoon staan, stel ik voor. Nederland is een rechtsstaat. Die moet het juist van de barrières hebben." Eén van de barrières waar op gedoeld wordt is dat de politie niet zomaar iemand op straat mag fouilleren.

- 4p 8 a Geef twee andere voorbeelden van 'barrières' waarop in het regeerakkoord gedoeld wordt.
b Noem het beginsel van de democratische rechtsstaat op grond waarvan dergelijke 'barrières' opgeworpen zijn.
c Leg uit dat zonder dergelijke 'barrières' een staat geen democratische rechtsstaat kan zijn.

Lees van tekst 4 de tekstfragmenten II en III.

Politieke partijen hebben hun eigen visie op de oorzaken en aanpak van criminaliteit. Elk van beide tekstfragmenten II en III is vrijwel letterlijk in één van de twee verkiezingsprogramma's van PvdA en VVD te vinden.

- 2p 9 Welk tekstfragment is te vinden in het programma van de PvdA en welke visie op criminaliteit van de PvdA is erin te herkennen?
2p 10 Welk tekstfragment is te vinden in het programma van de VVD en welke visie op criminaliteit van de VVD is erin te herkennen?

Onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek biedt meer inzicht in de achtergrond van slachtoffers. Inwoners van grote steden vertonen relatief vaker crimineel gedrag en ze zijn ook vaker het slachtoffer in vergelijking met inwoners van kleinere steden en dorpen.

- 4p 11 Geef twee sociologische theorieën over het ontstaan van criminaliteit en verklaar met elk van beide het gegeven dat criminaliteit relatief minder voorkomt in dorpen dan in grote steden.

tekst 1

Slachtoffer-dadergesprekken passen in een beschaafde strafrechtelijke cultuur

Overwegend positief

(...) Gedurende de afgelopen vijf jaar heeft de stichting Slachtoffer in Beeld een groot aantal gesprekken tussen 5 daders en slachtoffers van misdrijven georganiseerd. De gesprekken zijn een aanvulling op, en dus geen vervanging van, het reguliere strafproces en deelname van slachtoffers 10 en daders is op vrijwillige basis. Inmiddels hebben zo'n tienduizend mensen aan deze gesprekken deelgenomen. Met de bundel *Slachtoffer-Dader-gesprekken in de schaduw van het strafproces* wil Weijers bij het 15 brede publiek bekendheid verschaffen over deze vorm van herstelbemiddeling. Hij vindt het namelijk hoog tijd dat ruimer bekend wordt 20 hoe en met welke inzet deze gesprekken worden georganiseerd en wat de resultaten ervan zijn.

Uitgangspunt van deze bundel zijn de resultaten van het onderzoek van 25 Sven Zebel (Universiteit Twente) naar de werking en resultaten van slachtoffer-dadergesprekken. Zebel concludeert dat zowel slachtoffers als daders tevreden zijn over slachtoffer-dadergesprekken. Hun wensen en 30 behoeften zijn in het gesprek voldoende aan de orde gekomen en het contact heeft hen tot op zekere hoogte geholpen bij het verwerken van het delict. Slachtoffers ervaren na afloop 35 van het gesprek minder angst en woede ten opzichte van de dader. Daders blijken door de gesprekken meer inzicht te krijgen in de gevolgen 40 van hun handelen voor het slachtoffer en het leed van het slachtoffer lijkt hen na afloop van het gesprek meer te raken dan voor het gesprek. Zij lijken met andere woorden meer 45 ontvankelijk voor de gevolgen van het delict voor slachtoffers.

naar: Marsha de Vries en Guus Meershoek, in *Crimelink*, mei 2012

tekst 2

Weer discussie over spreekrecht ouders zedenzaak

Het spreekrecht van ouders van misbruikslachtoffers was vandaag weer 5 onderwerp van discussie op de rechtbank in Amsterdam. Dat gebeurde tijdens de rechtszaak tegen Flóvin O., een contact van de hoofd-dader in de Amsterdamse zedenzaak Robert M., en zijn medeverdachte 10 Matthijs van der M. Advocaat Richard Korver staat de ouders van vier kinderen bij die in de huidige zaak zijn betrokken. Hij betoogde dat zijn cliënten in de rechtszaal moeten kunnen vertellen 15 over de gevolgen van de zaak. De advocaten van de verdachten waren het daar niet mee eens. Normaal

gesproken mogen alleen slachtoffers 20 zelf het woord voeren, maar dat is in deze zaak niet mogelijk omdat het om kleine kinderen gaat.

Ook in de rechtszaak tegen Robert M. leidde het spreekrecht voor 25 ouders tot veel discussie. De rechtbank kende dat recht toen toe. Zij liep daarmee vooruit op een wetsvoorstel van staatssecretaris Fred Teeven van Justitie vanwege de 30 omvang en ernst van de zedenzaak. In de rechtszaak tegen O. en Van der M. neemt de rechtbank volgende week donderdag een besluit over deze kwestie. (...)

naar: www.volkskrant.nl, 14 juni 2012

tekst 3

Teeven wil meer spreekrecht voor slachtoffers

DEN HAAG - Slachtoffers van misdrijven, of hun nabestaanden, moeten voor de rechter inhoudelijk onbeperkt hun verhaal kunnen doen en 5 ook mogen zeggen wat voor straf zij nu eigenlijk zelf gepast vinden voor

hun belager. Hun privacy moet wel 10 behoorlijk worden gewaarborgd. Dat schrijft staatssecretaris Fred Teeven van Veiligheid en Justitie vrijdag aan de Tweede Kamer. (...)

naar: www.nu.nl, 22 februari 2013

tekst 4

Tekstfragmenten uit het regeerakkoord van het kabinet-Rutte II

tekstfragment I

Barrières die effectief optreden van politie en justitie in de weg staan, worden waar dat kan weggenomen.

tekstfragment II

Door een goede onderlinge samenwerking kunnen ouders, onderwijs, jeugdzorg en politie tijdig risicogedrag signaleren en zo criminele carrières voorkomen.

tekstfragment III

Het wordt mogelijk levenslang toezicht te houden op zeden- en geweldsdelinquenten.

*bron: Regeerakkoord kabinet-Rutte II,
<http://www.rijksoverheid.nl/regering/regeerakkoord/veiligheid-en-justitie>*

Toelichting:

- In de inleiding worden gesproken over het huidige maatschappelijk en wetenschappelijk debat (over criminaliteit). Hier wordt expliciet een parallel getrokken tussen wetenschap en samenleving.
- In vraag 3 wordt gevraagd een hypothese te formuleren die ten grondslag zou kunnen liggen aan het genoemde onderzoek.
- In vraag 4 wordt gevraagd waarom de onderzoekers ervoor gekozen hebben om de gegevens van de steekproef te heroverwegen.
- In vraag 11 wordt gevraagd twee sociologische theorieën over het ontstaan van criminaliteit te benoemen en met elk van beide het gegeven te verklaren dat criminaliteit relatief minder voorkomt in dorpen dan in grote steden.

Opgave 4 Europees toezicht op nationale mediawetgeving

Bij deze opgave hoort tekst 9 uit het bronnenboekje.

Lees tekst 9.

De richtlijn Audiovisuele Mediadiensten waarover in tekst 9 geschreven wordt, gaat onder andere over drie heel verschillende rechten die in Nederland al geheel of gedeeltelijk gelden:

- de vrijheid van meningsuiting,
- het recht op informatie en
- de onafhankelijkheid van een redactie.

Bij het vaststellen van deze rechten zijn verschillende actoren betrokken geweest en van elk van deze rechten is bepaald voor wie ze bedoeld zijn.

- 6p 16 Geef van elk van deze drie rechten aan door wie ze zijn vastgesteld en voor wie deze rechten in de eerste plaats zijn bedoeld.

In tekst 9 staan in de vetgedrukte tussenkopjes voorstellen om mediavrijheid en pluralisme te waarborgen. Het idee voor deze voorstellen wordt ingegeven door een omgevingsfactor (in de betekenis van het systeemmodel van politieke besluitvorming) die in tekst 9 te herkennen is.

- 3p 17 – Noem de bedoelde omgevingsfactor en geef van het citaat de regelnummers van tekst 9.
– Leg uit dat deze omgevingsfactor de aanleiding kan zijn voor het doen van de voorstellen uit tekst 9.

Zie de regels 46-56 van tekst 9.

De Europese Commissie heeft verschillende taken. Het Europees Parlement vraagt aan de Europese Commissie om een studie te gaan verrichten.

- 2p 18 Bij welke taak van de Europese Commissie past deze vraag van het Europees Parlement? Leg je antwoord uit.

Het Europees Parlement pleit voor ondersteuning van onderzoeksjournalistiek vanwege het democratische belang ervan (regels 30-35 van tekst 9).

Ondertussen wordt aan het democratische gehalte van het Europees Parlement zelf wel eens getwijfeld. Critici spreken dan van het 'democratisch tekort' waarmee niet één maar meerdere 'tekorten' aangeduid worden.

- 3p 19 Geef drie voorbeelden waaruit het 'democratisch tekort' van het Europees Parlement blijkt.

In de oorspronkelijke doelstellingen van de EU staat niet expliciet vermeld dat de EU regelingen zal treffen over de kwaliteit van de journalistiek. De EU besteedt daar nu wel aandacht aan. Gezien de argumentatie en voorstellen in tekst 9 is dat in lijn met de eisen die de EU stelt aan toetreders tot de EU.

- 3p 20 Geef twee eisen die de EU stelt aan landen die toetreden tot de EU en leg uit bij welke argumenten of voorstellen (geef ook de regelnummers) uit tekst 9 die eisen passen.

Met de resolutie probeert het Europees Parlement de journalistieke berichtgeving te vrijwaren van directe of indirecte invloeden vanuit politiek of economie. Dit streven is ook te herkennen in de uitgangspunten van de Nederlandse mediawetgeving en in enkele concrete uitwerkingen daarvan voor de publieke omroep.

- 1p 21 Geef één uitwerking van de uitgangspunten van het Nederlandse mediabeleid die bescherming moet bieden tegen ongewenste beïnvloeding vanuit de politiek.
- 1p 22 Geef één uitwerking van de uitgangspunten van het Nederlandse mediabeleid die bescherming moet bieden tegen ongewenste beïnvloeding vanuit de economie.

Zie de regels 46-53 van tekst 9.

Het Europees Parlement formuleerde een onderzoeksvraag voor de Europese Commissie. Die onderzoeksvraag is een beschrijvende vraag die ook opgevat kan worden als een verklarende vraag. De gegevens die dat onderzoek moet opleveren zullen door het Europees Parlement gebruikt worden voor een evaluatieve vraag.

- 1p 23 Geef een voorbeeld van zo een evaluatieve vraag.

Het onderzoek waar het Europees Parlement in de regels 46-53 om vraagt is bedoeld om beleidskeuzes te ondersteunen. Een verschil tussen dergelijk beleidsonderzoek en wetenschappelijk onderzoek is dat er meestal andere eisen gesteld worden aan de onderzoeksmethode. Bij beleidsonderzoek is de 'betrouwbaarheid' van informatiebronnen belangrijk terwijl het begrip 'betrouwbaarheid' bij wetenschappelijk onderzoek vaak niet verwijst naar de informatiebronnen maar naar de methode die gehanteerd is.

- 4p 24 a Leg uit wat betrouwbaarheid van informatiebronnen betekent en hoe die betrouwbaarheid van informatiebronnen bepaald kan worden.
- b Leg uit wat betrouwbaarheid in de wetenschap betekent en hoe de betrouwbaarheid van een methode die gebruikt is bij wetenschappelijk onderzoek vastgesteld kan worden.

tekst 9

Wijzigingen in mediawetten die het voor overheden makkelijker maken zich te bemoeien met de media in hun land, moeten jaarlijks op Europees niveau worden gecontroleerd. Dit staat in een resolutie¹⁾ waarover het Parlement dinsdag heeft gestemd. Om mediavrijheid en pluralisme te waarborgen, moet de richtlijn Audiovisuele Mediadiensten worden herzien en werkomsstandigheden van journalisten worden verbeterd. (...)

Het beschermen van journalisten tegen dreigingen

15 Het Parlement wil de onafhankelijkheid van journalisten beschermen tegen druk van uitgevers, media-eigenaren, politieke- en economische lobby's. Voor redacteurs en 20 journalisten moeten er redactiehandvesten of gedragscodes worden opgesteld, omdat deze belangrijk zijn voor de redactionele onafhankelijkheid. Hiermee wordt voorkomen dat 25 eigenaren, regeringen of externe belanghebbenden zich met de inhoud van het nieuws bemoeien, stelt de tekst.

30 EP-leden willen dat lidstaten onderzoeksjournalistiek ondersteunen omdat deze vorm van journalistiek een democratische functie vervult en in sommige gevallen misstanden of 35 strafbare feiten onthult. (...)

Herzien van de richtlijn Audiovisuele mediadiensten

De richtlijn Audiovisuele Mediadiensten moet worden aangevuld met 40 minimumnormen voor de bescherming van het fundamentele recht op vrijheid van meningsuiting en informatie, mediavrijheid en pluralisme, stelt de tekst. (...)

Precaire arbeidsomstandigheden

45 Het Parlement vraagt de Europese Commissie om te bestuderen hoe de crisis en de daaruit voortvloeiende bestaanonzekerheid de journalistieke gemeenschap beïnvloedt. Er moet dan vooral gekeken worden naar de schadelijke invloed op de mediavrijheid.

De resolutie is aangenomen met 539 55 stemmen voor, 70 tegen en 78 onthoudingen.

naar: Persbericht Europees Parlement, 21 mei 2013

noot 1 resolutie = motie

Toelichting:

- In deze opgave komt de (al dan niet aanwezige) parallel tussen beleidsonderzoek en wetenschappelijk onderzoek aan de orde.
- In vraag 23 wordt ingegaan op formuleringen van onderzoeksvragen: een beschrijvende vraag, een verklarende vraag en een evaluatieve vraag.
- Vraag 24 gaat in op de verschillen tussen beleidsonderzoek en wetenschappelijk onderzoek en zoomt vervolgens in op de aspecten betrouwbaarheid van informatiebronnen en betrouwbaarheid in de wetenschap en hoe die bepaald en vastgesteld kunnen worden.

Maatschappijwetenschappen vwo centraal examen 2012, tijdvak 2, opgave 3

Opgave 3 Sociaal wetenschappelijk onderzoek

Bij deze opgave hoort tekst 8 uit het bronnenboekje.

Tekst 8 beschrijft de resultaten van onderzoek naar de gevolgen op wat langere termijn van het weinig, matig of veel kijken naar geweld op de televisie door jongeren.

Er bestaan verschillende theorieën over de invloed van de massamedia, zoals:

- de agenda-settingtheorie;
- de theorie van de zwijgspiraal;
- de cultivatietheorie.

2p 21 Welk van bovenstaande theorieën kan de resultaten van het onderzoek in tekst 8 verklaren? Licht je keuze toe.

2p 22 Wat is de afhankelijke en wat is de onafhankelijke variabele in dit onderzoek?

Wijken verschillen van elkaar met betrekking tot de omvang van de criminaliteit. Wijken verschillen ook van elkaar naar de mate van sociale cohesie. Je kunt onderzoeken of er een verband bestaat tussen de omvang van de criminaliteit en de mate van sociale cohesie in wijken.

2p 23 Geef twee indicatoren van de mate van sociale cohesie in wijken.

Om de veiligheid te vergroten, nemen bestuurders allerlei maatregelen zoals het inzetten van een wijkagent. Bestuurders willen weten of dit een effectieve maatregel is.

Onderzoekers stellen de volgende hypothese op: het inzetten van een wijkagent verkleint de kans op vernieling, inbraak en beroving op straat in de wijk. Onderzoekers maken een experimentele onderzoeksopzet.

4p 24 Beschrijf deze onderzoeksopzet.

tekst 8

Jongeren worden agressief van tv-geweld

In Amerika vertoont de televisie op prime time gemiddeld drie tot vijf geweldsdaden per uur.

5 Jongeren die rond hun veertiende meer dan één uur per dag televisiekijken, gedragen zich een paar jaar later agressiever dan leeftijdgenoten die minder kijken. Dat blijkt uit een

10 Amerikaans onderzoek dat onlangs is gepubliceerd in het gezaghebbende Amerikaanse tijdschrift Science. Het is het zoveelste onderzoek over het verband tussen tv-geweld en 'echt' geweld.

15 Maar dit onderzoek is uniek. Niet alleen zijn 707 personen maar liefst zeventien jaar lang gevolgd (bij het begin van het onderzoek waren ze allemaal onder de

20 tien jaar), het is ook voor het eerst dat er op dit gebied uitkomsten zijn over jongeren. Eerdere onderzoeken gingen altijd over kleine kinderen.

Het effect van veel televisie kijken blijkt groot. Van degenen die op veertienjarige leeftijd minder dan een uur tv per

25 dag keken, pleegde bijna zes procent geweldsdaden tussen hun zestiende en 22ste. Maar van de veertienjarigen die meer dan drie uur per dag keken, pleegde meer dan een kwart geweld-

30 daden. Bij de groep kijkers die een tot drie uur per dag keek, ligt het percentage op achttien. Bij meisjes is het verband minder duidelijk dan bij jongens. Tenminste, bij pubers.

bron: naar NRC Handelsblad Weekkrant, 2 april 2003

Toelichting:

- In deze opgave komt het wetenschappelijk onderzoek naar een maatschappelijk relevante stelling (kinderen worden agressief van geweld op tv) in beeld.
- Verschillende aspecten en begrippen van wetenschappelijk onderzoek komen in deze opdracht aan de orde: indicatoren, verband, hypothese, (experimentele) onderzoeksopzet.

Maatschappijwetenschappen vwo centraal examen 2013, tijdvak 1, opgave 1

Opgave 3 Waar komt de witte woede vandaan?

De ontevredenheid van burgers in de volkswijken

Bij deze opgave hoort tekst 7 uit het bronnenboekje.

Inleiding

Uit een recent rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau (het SCP) komt naar voren dat Nederlanders veel ontevredener zijn over Nederland en de kant die Nederland op gaat dan je op basis van hun persoonlijke situatie zou verwachten. Het SCP heeft dat samengevat als "Met mij gaat het goed, maar met ons gaat het slecht." (Bron: *Stemming onbestemd. Tweede verdiepingstudie Continu Onderzoek. Burgerperspectieven. (2011, maart). SCP.*

Een onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut heeft zich gericht op de ontevredenheid van bewoners in bepaalde wijken. Tekst 7 is een artikel naar aanleiding van dat onderzoek.

Lees de regels 1 tot en met 32 van tekst 7.

In de regels 22-32 wordt gesproken over buurten met een snel veranderende bevolkingssamenstelling. De snelle veranderingen in de buurten hebben geleid tot vermindering van de sociale cohesie.

- 2p 13 Noem twee indicatoren waarmee vermindering van de sociale cohesie kan worden gemeten.

Lees de regels 33 tot en met 53 van tekst 7.

De onderzoekers kozen voor het houden van interviews en niet voor het afnemen van een schriftelijke enquête.

- 1p 14 Geef een reden waarom de onderzoekers voor deze methode hebben gekozen.

- Zie de regels 41 tot en met 53 van tekst 7.
- 2p 15 Leg uit waarom de onderzoekers op grond van de onderzoeksmethode voorzichtig moeten zijn met het generaliseren van de uitkomsten van dit onderzoek.

Lees de regels 54 tot en met 99 van tekst 7.

Politieke partijen vervullen een aantal functies in het besluitvormingsproces. De respondenten hebben veel kritiek op de samenleving, de overheid en politici. Men zou kunnen stellen dat de gevestigde politieke partijen bepaalde functies in het besluitvormingsproces niet goed hebben vervuld.

- 3p 16 Leg uit welke functies gevestigde politieke partijen niet goed hebben vervuld. Ga uit van drie functies.

tekst 7

'Een vreemde in eigen land' Boze autochtone burgers over nieuwe Nederlanders en de overheid

Veel burgers zijn boos en ontevreden; over de buurt, over de politiek, maar vooral over de 'buitenlanders'. Het Verwey-Jonker Instituut¹⁾ deed
5 onderzoek naar de oorsprong van deze 'witte woede'. (...)

In oude volksbuurten, maar ook in vrij nieuwe steden als Almere en Zoetermeer is steeds vaker een
10 geluid hoorbaar van onvrede en wantrouwen. Het is de stem van de boze autochtone burger die geen vertrouwen meer heeft in de overheid

en die boos is op de 'buitenlanders'.

15 Waar komt deze 'witte woede' vandaan? Dat was de leidende vraag voor ons onderzoek naar angst en onbehagen van autochtone Nederlanders. We wilden van deze mensen
20 zelf horen: wat maakt ze eigenlijk zo boos?

(...) Ook uit de literatuur blijkt dat snelle veranderingen in de buurt de mate van ontevredenheid beïnvloeden. Mensen gaan daardoor anders
25 met elkaar om. (...)

Vanwaar die onvrede?

We voerden ons onderzoek uit in vier buurten met een (snel) veranderende bevolkingssamenstelling en een gemiddeld laagopgeleide, deels afzijdige bevolking. (...)

We hielden interviews met sleutelinformanten en namen korte straatinterviews af met bewoners.

De mensen die we spraken, zijn goeddeels tevreden over het eigen leven, maar in toenemende mate ontevreden over de buurt, de samenleving, de overheid en de politiek. (...)

Om de wereld achter dat wantrouwen te leren kennen, hielden we 24 diepte-interviews met buurtbewoners die (zeer) ontevreden zijn over het multi-etnische karakter van onze samenleving. (...) Het viel niet mee om buurtbewoners bereid te vinden met ons te spreken. Buurtbewoners die aan ons 'profiel' voldeden, koesteren veel wantrouwen tegenover de overheid, instellingen en professionals. Onderzoekers lijken onderdeel van deze 'elite'. (...)

Overheid als opponent

Problemen in de multi-etnische samenleving zijn volgens de respondenten op het conto te schrijven van allochtonen die niet willen, of niet kunnen. Maar daarnaast houden onze respondenten vooral de overheid hiervoor verantwoordelijk. Als het gaat om het functioneren van de

overheid in het algemeen, valt vooral de grote afstand op die ze tot de overheid ervaren. Ze zien overheidsfunctionarissen, gezagsdragers en politici als bevoorrechte mensen die geen idee hebben hoe de gewone man leeft. Men komt niet in aanraking met problemen van de multi-etnische samenleving of andere sociale of economische problemen. (...)

Sommige respondenten stellen dat de overheid bevolkt wordt door profiteurs, wier prioriteit vooral ligt bij het in stand houden van de bestaande machtsverhoudingen. "Ze zitten met hun krent op dat pluiche; warm en comfortabel. Eens in de vier jaar, vlak voor de verkiezingen, paaieren ze hun achterban op de markt met stickertjes en speldjes. Dat voelen de mensen dondersgoed. Dan zijn ze nodig, en verder niet zeuren. Als je praat over je onvrede over de politiek, dan heb je daar de essentie."

Wat betreft de multi-etnische samenleving is de belangrijkste kritiek dat de overheid 'niets' voor ze doet, passief is. De voor hen zo evidente problemen in de buurt – overlast, verloedering, een voortdurende instroom van kansarmen die de taal niet spreken – worden door de overheid al dan niet moedwillig genegeerd. De geïnterviewden verwachten traditioneel veel van de overheid, maar voelen zich nu hevig in de steek gelaten.

naar: Gruijter, M. de, Smits van Waesberghe, E. (2010), auteurs van het Verwey-Jonker Instituut. Een vreemde in eigen land; Boze autochtone burgers over nieuwe Nederlanders en de overheid. Kennislink. Geraadpleegd juni 2011 via <http://www.kennislink.nl/publicaties/een-vreemde-in-eigen-land>.

noot 1 Het Verwey-Jonker Instituut is een onafhankelijk onderzoeksinstituut voor advies en innovatie op sociaal-maatschappelijk terrein.

Toelichting:

- Vraag 14 gaat in op de keuze van interviewers voor het houden van interviews en niet voor het afnemen van een schriftelijke enquête.
- In vraag 15 moet de leerling uitleg geven waarom de onderzoekers op grond van de onderzoeksmethode voorzichtig moeten zijn met het generaliseren van de uitkomsten van dit onderzoek.

3.4 Opties voor aanvulling van examen- en toetsvragen

Hieronder staat een aantal opties voor de aanvulling van examen- en toetsvragen, waardoor deze een meer 'wetenschapsoriënterend karakter' krijgen. Dit type vragen kan met enige regelmaat toegevoegd worden aan toetsvragen. Ze moeten al naar gelang de maatschappelijke problematiek die aan de orde is 'ingeweven' worden.

- Noem een reden waarom sociaalwetenschappers (sociologen, politicologen, criminologen, communicatiewetenschappers, etc.) tegenwoordig sterk geïnteresseerd zijn in ... **(bijvoorbeeld)**:
  - de ontwikkeling naar een informatiesamenleving;
  - het effect van de sterke vluchtelingenstroom op de sociale cohesie binnen een samenleving;
  - de kloof tussen burger en politiek;
  - de invloed van media op menselijk gedrag
  - het effect van het anonieme karakter van de sociale media op de inhoud en toonzetting van berichten;
  - de invloed van groepsdynamiek op menselijk gedrag;
  - etc.
- Noem een maatschappelijke (politieke, ...) ontwikkeling (probleem) waarnaar wetenschappelijk onderzoek relevant zou kunnen zijn.
- Formuleer een hypothese of stelling over een (recent) maatschappelijk probleem, die als basis zou kunnen dienen voor nader wetenschappelijk onderzoek.
- Modellen en theorieën uit de wetenschap (sociologie, politicologie, ...) geven in principe een abstracte weergave van de werkelijkheid en/of algemeen geldende principes. In die zin zijn ze zelden 'realistisch'. Al beschrijft geen enkel model de werkelijkheid tot in alle details perfect, toch kan een model of theorie behulpzaam zijn om de maatschappelijke werkelijkheid te analyseren en te duiden.
Voorbeeld van een toe te voegen vraag:
Geef aan hoe de theorie (*van ...*) in dit geval nut kan hebben om het maatschappelijk probleem te kunnen begrijpen en mogelijk kan bijdragen aan een oplossing.
- Van de andere kant is het van belang om een theorie of model te kunnen relativiseren.
Voorbeelden van vragen:
  - Welk aspect van menselijk gedrag laat dit model buiten beschouwing?
  - Geef een voorbeeld van een situatie waarin de genoemde theorie niet geldt.
  - Welk risico is er als je alleen maar dit model gebruikt ter verklaring van deze maatschappelijke ontwikkeling?
  - Welk risico is er als je alleen maar dit model gebruikt ter verklaring van deze maatschappelijke ontwikkeling?
  - Geef twee redenen waardoor sociaalwetenschappers die over dezelfde gegevens beschikken een andere conclusie kunnen trekken over de oorzaken van *deze* maatschappelijke ontwikkeling.

- Soms leidt sociaalwetenschappelijk onderzoek tot maatschappelijk 'ongewenste' conclusies.
Voorbeelden van relevante vragen:
  - Leg uit dat in zo'n situatie geval de waarde van het onderzoek dan al gauw ter discussie wordt gesteld. Gebruik hiervoor de termen betrouwbaarheid en representativiteit.
  - Leg uit dat onderzoeksgegevens ook anders geïnterpreteerd kunnen worden. Gebruik hiervoor de term referentiekader.
  - Leg uit dat bij het verwerken, analyseren en duiden van onderzoeksgegevens sprake kan zijn van selectiviteit om de eigen hypothese te ondersteunen ('cherry picking').
  - Leg uit dat een onderzoekshypothese sterk (mede) bepalend is voor de uitkomsten van een onderzoek en de conclusies die daaraan verbonden kunnen worden.
  - Leg uit dat de keuze van de onderzoeksvariabelen (mede) bepalend is voor de uitkomsten van een onderzoek en de conclusies die daaraan verbonden kunnen worden. Gebruik hierbij de termen afhankelijke en onafhankelijke variabelen.
- *Stelling:* Sociaalwetenschappers moeten in principe zelf kunnen bepalen wat het onderwerp is van het onderzoek dat ze willen verrichten.
  - Geef een argument voor en een argument tegen deze stelling.
  - Welk argument weegt voor jou zwaarder en leg uit waarom.
- Geef een maatschappelijk en/of ethisch argument waarom het (*genoemde of betreffende*) onderzoek wel of niet uitgevoerd zou moeten kunnen worden.
- Geef van het (*genoemde of betreffende*) onderzoek aan
  - of het een fundamenteel of een toegepast wetenschappelijk onderzoek betreft;
  - of het een sociaalwetenschappelijk of een natuurwetenschappelijk onderzoek betreft.
- Noem twee andere dan wetenschappelijke belangen die wetenschappers kunnen hebben om hun wetenschappelijk standpunt te bepalen / een bepaald wetenschappelijk onderzoek uit te voeren.
Voorbeelden van antwoordopties:
  - belang van externe financiers;
  - eigen financieel belang;
  - maatschappelijk aanzien.
- Geef een verklaring voor het feit dat het meest onderzoek op *dit* terrein in westerse landen plaatsvindt.
- Er kan ook gedacht worden aan het onderzoek dat, afhankelijk van de belangen die er mee gemoeid zijn, in twijfel wordt getrokken of waarbij het verwijt wordt gemaakt dat er eigenlijk een politieke agenda wordt gevoerd, dan wel sprake is van onzuivere motieven. Denk aan het klimaatonderzoek, waarvan de waarde wordt betwist, of het onderzoek dat bijvoorbeeld wordt verricht door commerciële partijen. Zelfs onderzoek door de overheid kan in twijfel worden getrokken worden omdat verschillende (politieke) belangen een rol kunnen spelen.

Typen vragen die dan van belang kunnen zijn:

- vragen waarbij de relatie tussen politieke belangen en visies versus objectief wetenschappelijk onderzoek belicht wordt;
- vragen met betrekking tot de onafhankelijkheid van de wetenschap en wetenschappelijk onderzoek in relatie tot politieke keuzes en belangen;
- vragen met betrekking tot de oneigenlijke effecten van opinieonderzoek (bijvoorbeeld opiniepeilingen voor verkiezingen).

4. Bronnen

4.1 Documenten

CvtE (2015). *Maatschappijwetenschappen VWO Syllabus centraal examen 2017*. Utrecht: CvtE

Bernaerts, M., Kesteren, C. van, Jeliaskova, M., Hoppe, R., Ruijs, G., Hoek, B. van der & Olgers, T. (2012). *Maatschappijleer hoofdzaak. Een sociaal-wetenschappelijk denkkader voor politieke oordeelsvorming*. Amsterdam: Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken.

Boxtel, C. van, Bulthuis, H., Goudsmit, H., Hooghuis, F., Mulder, B.J., Smulders, P., ... Weme, B. de (2009). *Vakintegratie in de mens en maatschappijvakken*. Amsterdam: Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken.

Hoek, B. van der, Keissen, H., Nieuwelink, H., Pauw, I. & Wilschut, A. (2012). *Burgerschapsvorming en de maatschappijvakken*. Amsterdam: Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken.

Olgers, T., Otterdijk, R. van, Ruijs, G., Kievid, J. de & Meijs, L. (2010). *Handboek vakdidactiek maatschappijleer*. Amsterdam: Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken / Instituut voor Publiek en Politiek.

Schnabel, P., Noordink, H., & Weme, B. de (2007). *Het vak maatschappijwetenschappen. Voorstel examenprogramma*. Enschede: Commissie maatschappijwetenschappen.

Schnabel, P., & Meijs, L. (2009). *Maatschappijwetenschappen. Vernieuwd examenprogramma*. Enschede: Vervolgcommissie maatschappijwetenschappen.

Swaan, A. de (1996). *De mensenmaatschappij*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Schnabel, P., Abma, R., Klandermans, B., Meyer, B., Teulings, C., Thomassen, J., ... Calmthout, M. van (2011). *Wat iedereen moet weten van de menswetenschappen. De Gammacanon*. Amsterdam: Meulenhoff.

4.2 Websites

- Syllabi en examenprogramma's maatschappijwetenschappen vwo zijn te vinden op: www.examenblad.nl
- <http://www.alleexamens.nl/alleexamens/vwo/>
- <http://www.expertisecentrum-maatschappijleer.nl/>
- <http://www.nvlm.nl>
- Alle informatie over het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen per augustus 2017: www.maatschappijwetenschappen.slo.nl

SLO heeft als nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling een publieke taakstelling in de driehoek beleid, praktijk en wetenschap. SLO heeft een onafhankelijke, niet-commerciële positie als landelijke kennisinstelling en is dienstbaar aan vele partijen in beleid en praktijk.

Het werk van SLO kenmerkt zich door een wisselwerking tussen diverse niveaus van leerplanontwikkeling (stelsel, school, klas, leerling). SLO streeft naar (zowel longitudinale als horizontale) inhoudelijke samenhang in het onderwijs en richt zich daarbij op de sectoren primair onderwijs, speciaal onderwijs en voortgezet onderwijs. De activiteiten van SLO bestrijken in principe alle vakgebieden.

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl
www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)

 [@slocommunicatie](https://twitter.com/slocommunicatie)

slo